

Književna poročila

Ivan Cankar, Milan in Milena. Ljubezenska pravljica. V Ljubljani 1913. Založil L. Schwentner. M. 8°. 149 str. Cena broš. 2 K 50 v, vez. 3 K 50 v.

V znani drami, pa tudi drugod je porabil Cankar motiv, da se vrača umetnik v domovino, kjer hoče svoje na tujem zasnovane načrte uresničiti in dati od svojega bogastva ubogi domovini. Pa pride in doživi razočaranje, ki je toliko, da ogorčen zapusti to dolino šentflorjansko in se zopet poda na svojo svetlo pot. — Lahko je zapustiti domovino, ki je tako majhna in borna, svet pa je velik in vabi z blestečo roko. Toda kam naj pobegne tisti, komur postane ves svet — domovina? In kdo bo tajil, da ni takih popotnikov? V mladostnih sanjah so si ustvarili svoj svet, lep brez primere; nemara so ga kdaj gledali v davnem, prejšnjem življenju, in ko potem odpro oči, da bi se nasitili lepote, sežejo z roko, da bi se naužili sreče, pa vidijo le krinko, pod katero ždi ostudna pošast. O nebeški ljubezni sanjajo, pred očmi jim lebdi Aphrodite Urania, toda povsod najdejo le njeno potvaro, Pandemos. In čim ostudnejši jim prihaja svet, tem večje je njih hrepenenje po čisti sreči, ljubezni in lepoti; noben vihar ne more ugasiti one lučke, ki sveti na dnu srca, nobena naslada ne more zabrisati onega obraza, ki sije kakor iz davnih, daljnih časov. Zato proč odtod, daleč od ljudi! In ko duša, vsa čista, hrepeni kvišku, vidi nad seboj luč, tako mirno in mило, v njej pa vabi — koščena roka, da jo sprejme k sebi v večnost in jo reši iz gnusnega objetja pohotne materijalnosti. Kajti le „v smrti je izpolnjena ljubezen“. To pomeni naslovna vinjeta in to je pač jedro naj-novejšega Cankarjevega dela. „Torej zopet stari pesimist!“ utegne kdo vzklikniti; jaz bi dejal, ne toliko pesimist kakor pretiran idealist. Cankar je pesnik hrepenenja. Morebiti se to ni vselej dovolj povdarjalo, odtod večna njegova nezadovoljnost z realnim svetom, odtod njegove iz bridkosti in gnusa porojene psovke.

Platon uči, da je človeška duša v svoji predeksistenci gledala večnolepi svet idej, katerih se spominja tudi, ko je privezana na umrljivo telo, in videč njih medli odsev v materijalnem svetu, z bridkostjo zahrepeni po večni lepoti, hoteč se otresti ovirajoče materijalnosti. Isti motiv nahajamo v tej Cankarjevi povesti. Hrepenenje je človeku prirojeno in ne ugasne niti v najgršem močvirju, oglasi se naenkrat sredi uživanja, sredi naslade. Na drugi strani pa nam slika Cankar s sebi lastno zgovornostjo vso gnilobo in ostudnost tega sveta. Človek hiti od razočaranja do razočaranja; ne le v tistem domu, isto nas čaka tudi zunaj v velikem mestu, samo da je tu ostudnost „garnirana“. Namesto visoke tragedije se nam podaja le neumna burka, namesto zdravih jabolk črvoja. Koliko bolesti je v vzdihu: Torej ni zvezd, vse je farsa, ljubezen je teta Fani, našminkana stara devica! „Tako je življenje dolg, zamotan, trudapoln račun, ob katerem človek presnuje dni in prebdi noči, zato da na koncu vseh koncev zapiše veliko, votlo ničlo“ (str. 95).

To življenje nam opisuje Cankar vzporedno na Milanu in Mileni, toda tako, da oba niti drug za drugega ne vesta. Javlja se pri obeh različno in vendar z istim koncem. Milan, poln idealnega stremljenja, zgodaj, mnogo prezgodaj, spozna ničevost sveta in se vrže s topo resignacijo baš v to življenje, češ da je najbolje se kar najhitreje privaditi temu močvirju; Milena pa skače od ekstrema v ekstrem, nekdanj razuzdana do nesramnosti, nato zopet pobožna do verske blaznosti, končno

pa se vda človeku, „ki je nekoliko rejen, nekoliko len in zelo neumen, toda za moža kakor nalašč ustvarjen“.

Zato ni čuda, da Milan in Milena, vsak po svojih skušnjah, gojita sovraštvo do vsega in do vseh, da si vedno bolj želita očiščenja in „osvobojenja od grobe teže telesa“. Pri Milanu se pokaže ta želja že kot dečku, ko skoči v ekstazi skozi okno na vrt, Milena pa je še pred poroko šla kropit neznanega mrtveca, zato se Milan veseli, ko mu mati umrje. Po tej logiki obema res ničesar ne preostane, kakor da gresta v smrt. Vsak je hodil svojo pot, toda oba sta prišla do tega rezultata, zato sta oba združena na dnu Blejskega jezera. —

Knjiga je pisana z veliko ljubeznijo, dasi smo pri Cankarju včasih občudovali že večjo sugestivno moč. In vendar nas ta logika ne zadovolji. Cankarjevi junaki hrepenijo po sreči, toda imeti jo hočejo popolno, čisto, takoj in brez truda; če je ne dosežejo, pa obupajo. Toda mi bi radi videli človeka, ki bi si sam z močno roko ustvarjal svojo srečo, korak za korakom, ki bi mu ne upadel pogum pri prvem neuspehu, temveč še z večjim zamahom poskusil drugič, tretjič, dokler se mu ne posreči. Ali res ni takih ljudi med Slovenci? Bilo bi to usodno za narod, ali pa Cankarja taki ljudje ne zanimajo. Toda kaj bi dalje o tem! Pravico ima gledati svet skozi svoje naočnike.

Dr. A. Dolar.

Anton Novačan Naša vas. II. del. (Biblioteka pisateljev sedanje dobe. III. zvezek.) Založila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg. V Ljubljani 1913. 8°. 224 str. Broš. 3 K, vez. 4 K 50 v.

Druga knjiga našega Novačana je posvečena manom obžalovanega I. Groharja, imenoma obče znanemu chef-d'oeuvre „Sejalec“, ki ga slavi istoimenska uvodna pesem v prozi: v prostem ritmu valovijo deskriptivni stihi o njivi ter se potem razmahnejo v širji simbolični pomen. Nato je nanizanih sedmero črtic in silhuet, ne iz četrte dimenzije, marveč iz domačega žitja in bitja, zvečine mračno završenih predmetov, toda pretkanih tupatam z vlakni šaljivega in šegavega opisa, prikazanih zmeraj z mehko lagoto. Tu se vam predstavlja priletni Kuk, ko se mu je ravno na večer njegovih dni nasmehnila sreča, naklonivši mu terno, katere se veseli samo eno noč; rezki konec je s kratkimi stavki precizno zadet. Manj kondenzirani Pust psihološko razkroja kal spoznanja o vesoljni ničevosti, prvo razočaranje, ki vzklije v razboritejšem dečku: če se taki duhovi intelektualno naobrazijo, morajo zapasti temnogledemu schopenhauerjanstvu. Za tiho mašo je plačal komaj 60letni petični kmet, da bi se vrnila ubegla ženka: šele razprežano popje k trhlemu štoru. Kakor nam jo nudi Volk, take pripovedi so v zimskem času po deželi kaj navadne; v tem slučaju je seveda Novačan prevalil dušeslovno odgovornost za krvavi razplet na rame vaškega pripovedovalca. Pri sveti birmi je ostrogledi škof pred vso faro osramotil botra Coljo, kar je razdražljivemu in trdovratno ponosnemu možancu seglo tako do srca, da se mu je stemnilo v podstrešju; sklep izzveni prav diskretno. Podoben slučaj umske omračitve je eksemplificiran na Evici, ki pa se ji je zmešalo zato, ker je na Sv. Višarjih pozabila deviški venec. Poleg nežne blaznice je izdelan v akcentuiranem reliefu stari Adam, čudni vrač: v samotni bajti zdravi zno-relo stvarco, ob čigar toplem životu se prebudi v postarnih udih tajinstvenega vrača sla po pradavnem adamovskem grehu, tako da raje pogubi sebe in bolnico, nego bi jo vrnil očetu. Ugodno posrečena se mi zdi samoizpoved Evice (92), čudovito prisrčno doni nje vprašanje na uho razkuštranega padarja: „Ali nisi ti sv. Peter?“, dočim zaključne vrstice s priokusom romantične ironije razdirajo iluzijo. Tudi v naslednjem osnutku boste imeli dojem, da je pisatelj iskal in nesrečno našel klavzulo.